

საქართველოს უნივერსიტეტი

ხელოვნებისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლა

ისტორიის სადოქტორო პროგრამა

ხელნაწერის უფლებით

ქეთევან ქიმერიძე

**ქართლის მეფეები: რევი, მირიანი და
ქრისტიანობის დამკვიდრება ქართლის
სამეფოში**

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის

მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომის

სადისერტაციო მაცნე

(კვალიფიკაციის კოდი - 1004 - ისტორია)

თბილისი

2026

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს
უნივერსიტეტის ხელოვნებისა და ჰუმანიტარულ
მეცნიერებათა სკოლაში

სადისერტაციო საბჭოს თავმჯდომარე: თამარ ქორიძე,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი;

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: მანანა სანაძე, ისტორიის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი;

საბჭოს წევრი: ბეჟან ხორავა, ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი;

მოწვეული ექსპერტი: მარიამ ჩხარტიშვილი, ისტორიის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

მოწვეული ექსპერტი: თეიმურაზ ჯოჯუა, ისტორიის
მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

შიდა ექსპერტი: გონელი არახამია, ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2026 წლის 25 ივნისს, 16:00
საათზე

მისამართი: თბილისი, კოსტავას #77, აუდიტორია №519

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია საქართველოს
უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში და უნივერსიტეტის ვებ
გვერდზე: www.ug.edu.ge

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2026 წლის

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

სუ-ის სადოქტორო პროგრამების მენეჯერი
ნათია მანჯიკაშვილი

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალობა

ქართლის სამეფოში ქრისტიანობის დამკვიდრების პროცესი საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენს. ამ მოვლენამ არა მხოლოდ რელიგიური გარემო, არამედ საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია და კულტურულ-ცივილიზაციური არჩევანი შეცვალა.

თემის აქტუალობას განაპირობებს ის გარემოება, რომ მიუხედავად მრავალწლიანი კვლევითი ტრადიციისა, ქართლის გაქრისტიანების პერიოდთან დაკავშირებული არაერთი ფუნდამენტური საკითხი დღემდე სადავოდ რჩება. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია მირიანისა და რევის დინასტიური კუთვნილების საკითხი, ვინაიდან „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ქრონიკა მირიანის მამად რევს (ლევს) ასახელებს იმ დროს, როცა „ქართველთა ცხოვრება“ მირიანს პირველ სასანიან უფლისწულად მიიჩნევს და მის მამად სპარსეთის შაჰს, არდაშირს ასახელებს, რაც მეცნიერთა შორის განსხვავებული ინტერპრეტაციების საფუძვლად იქცა.

კვლევის აქტუალობას განაპირობებს, აგრეთვე ის, რომ III-V საუკუნეებში ქართლის სამეფოში მიმდინარე რელიგიურ პროცესებთან დაკავშირებით განსხვავებული ინტერპრეტაციები არსებობს. მიუხედავად იმისა, რომ ქართლის სამეფოს გაქრისტიანებისა და ადრეული (IV-V სს.) ქართული ეკლესიის ისტორიის ცალკეული საკითხების კვლევა, მათ შორის ქართლის გაქრისტიანების საკითხით დაინტერესება ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებიდან იწყება, ინტენსიური, წყაროებზე დაფუძნებული კვლევა XIX

საუკუნიდან იღებს სათავეს. აქედან მოყოლებული, აღნიშნული პერიოდის ქართული ეკლესიის ისტორიის სხვადასხვა ასპექტს არაერთი ქართველი და უცხოელი მკვლევარი შეეხო, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ არსებულმა კვლევებმა ქართული ქრისტიანობის ადრეული ხანა სრულფასოვნად ჯერ კიდევ ვერ ასახა და რიგი მნიშვნელოვანი კითხვებისა ჯერ კიდევ პასუხს ელის.

დღემდე საკამათოა როგორც ქართლის სამეფოში ნინოს მოღვაწეობის, ისე IV-V საუკუნეების მთავარეპისკოპოსების რიგი და ქრონოლოგია. ვინაიდან ნარატიული წყაროები ხშირ შემთხვევაში განსხვავებულ და ურთიერთგამომრიცხავ ცნობებს გვაწვდიან. მკვლევრები ხშირად ნარატიული წყაროს ინფორმაციებიდან რომელიმეს სუბიექტურად მეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ, რაც სხვათა უგულებელყოფას იწვევს. ან საერთოდ არ გულისხმობს მოშველიების გარეშე ცდილობენ მოვლენების ქრონოლოგიურ რეკონსტრუქციას. ყოველივე ამან შექმნა ფართო სპექტრი შემოთავაზებული თარიღებისა – როგორც მირიანის მოქცევის, ისე წმინდა ნინოს მოღვაწეობისა და ქართლის ეკლესიის ადრეულ მესვეურთა რიგითობის საკითხში.

თანამედროვე ეტაპზე ქართლის გაქრისტიანების საკითხს აქტიურად ეხებიან როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მკვლევრები – ირანისტები, არმენოლოგები, კავკასიის ისტორიის სპეციალისტები. მათ შორის საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ის მკვლევრები, რომლებიც ცდილობენ ნარატიული ტექსტების ეპიგრაფიკულ, არქეოლოგიურ და ნუმისმატიკურ მასალასთან შეჯერებას და ქართლის ისტორიის უფრო ფართო, გვიანანტიკური მსოფლიოს კონტექსტში წარმოჩენას. სწორედ ამ კვლევების ფონზე დგება საჭიროება ერთიანი სურათის შექმნისა, რომელიც გააერთიანებს სხვადასხვა დარგში მიღწეულ შედეგებს და

ქართლის გაქრისტიანების პროცესს არა ფრაგმენტულ, არამედ ერთიან კონტექსტში დაგვანახებს.

კვლევის მიზნები და ამოცანები

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი მიზანია ქართლის სამეფოში ქრისტიანობის დამკვიდრების წინაპირობების, გავრცელებისა და ინსტიტუციონალიზაციის კომპლექსური ანალიზი, როგორც პოლიტიკური, ისე იდეოლოგიურ-რელიგიური ისტორიის ჭრილში, იმ კონტექსტში, როდესაც ქართლი III–V საუკუნეებში ჩრდილოეთიდან სხვადასხვა მომთაბარე ტომების, ხოლო სამხრეთიდან რომისა და სასანური ირანის დაპირისპირების ეპიცენტრში იმყოფებოდა.

კვლევის მიზანია ნარატიული, ეპიგრაფიკული, ნივთიერი და ისტორიოგრაფიული წყაროების კრიტიკული გააზრებით განისაზღვროს ქართლის გაქრისტიანების ქრონოლოგია, დინამიკა და რელიგიურ-პოლიტიკური შინაარსი. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სამეფო ელიტის იდეოლოგიურ მზაობას, სადაც მნიშვნელოვან წინაპირობად განიხილება მანიქველოზის გავრცელება.

ნაშრომის ერთ-ერთ მიზანს წარმოადგენს რევ მართლის (მირიანის მამის) მეფობის პერიოდის დაზუსტება და მისი როლის განსაზღვრა ქართლის რელიგიურ-პოლიტიკურ პროცესებში, ასევე წმინდა ნინოს მისიონერული მოღვაწეობის ქრონოლოგიის რეკონსტრუქცია ქართული და უცხოური წყაროების კრიტიკული შედარების საფუძველზე.

კვლევა ასევე მიზნად ისახავს ქართლის ადრეული საეკლესიო იერარქიის ფორმირების პროცესის დაზუსტებას.

კვლევის მეთოდოლოგია

სადისერტაციო ნაშრომის მეთოდოლოგია ეფუძნება შედარებით-ანალიტიკურ და ინტერდისციპლინურ მიდგომებს. კვლევა ეყრდნობა მრავალფეროვან წყაროებს – როგორც ქართულ ნარატიულ მატერიალებს, ისე სომხურ და ბერძნულ-რომაულ ტექსტებს, აგრეთვე ეპიგრაფიკულ, არქეოლოგიურ და ნუმისმატიკურ მასალას. თითოეული წყარო გაანალიზებულია ისტორიული კვლევის თანამედროვე პრინციპების შესაბამისად, მათი შინაარსობრივი თანხვედრისა და განსხვავებების გათვალისწინებით.

დამატებით, ნაშრომი მიმართავს ისტორიოგრაფიულ-კრიტიკული განხილვის მეთოდს, რომლის მიზანია ქართული და უცხოური კვლევების – როგორც კლასიკური, ისე თანამედროვე – შეფასება არგუმენტების სიმყარისა და წყაროთა ინტერპრეტაციის სიზუსტის კუთხით. გაანალიზებულია ისეთ მკვლევართა ნაშრომები, როგორებიც არიან მ. ბროსე, ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ლომოური, კ. თუმანოვი, გ. მელიქიშვილი, მ. ჩხარტიშვილი, მ. სანაძე, ვ. გოილაძე და სხვები, აგრეთვე უცხოელი ავტორები, რომელთა კვლევები სხვადასხვა კუთხით აშუქებენ როგორც ქართლის მეფეების ქრონოლოგიას, ისე იმ დიდ რელიგიურ გარდატეხას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ქართულ საზოგადოებაში გვიანი ანტიკურობისა და ადრე შუა საუკუნეების მიჯნაზე. ამ მიდგომის საშუალებით ნაშრომი გვთავაზობს ახალ, სინთეზურ ხედვას, რომელიც აერთიანებს როგორც წყაროთმცოდნეობით, ისე ინტერპრეტაციულ დონეზე მიღწეულ შედეგებს და ქართლის გაქრისტიანების პროცესს გვიჩვენებს, როგორც დიდი პოლიტიკურ-იდეოლოგიური გარდატეხის ადგილობრივ გამოვლინებას.

მეცნიერული სიახლე და პრაქტიკული მნიშვნელობა

პირველ რიგში, ნაშრომში შემოთავაზებულია დამატებითი არგუმენტები ქართლის მეფის, რევ მართლისა და მირიანის მამა რევის იდენტიფიკაციის კუთხით, რითაც უფრო გამყარებულია მ. სანაძის ამ მიმართულებით ადრე გამოთქმული თვალსაზრისი. გარდა ამისა, დამატებითი არგუმენტებია წარმოჩენილი უკვე საკუთრივ მირიანის მამა რევის და სასანიანთა უფლისწულის, ჰორმიზდის იგივეობის შესახებ. ყოველივე ეს ქართლის სამეფო დინასტიის გენეალოგიას ბუნებრივად აკავშირებს სასანიანთა სამეფო სახლთან და ქმნის საფუძველს ქრონოლოგიური სურათის უფრო მკაფიოდ აღსადგენად — ქააბა-ი ზარდოშთის, პაიკულისა და ქართული ნარატიული ტრადიციის ცნობათა სინქრონიზაციის გზით. ამავე მიდგომით ახლებურად იხსნება ლეონტი მროველის ტექსტში მირიანის ირანულ წარმომავლობასთან დაკავშირებული რიგი შეუსაბამოებები, რომლებიც აქამდე ან უგულებელყოფილი იყო, ან მხოლოდ ტექსტოლოგიურ შეცდომად განიხილებოდა.

მეორე მხრივ, ნაშრომში დაზუსტებულია რევ მართლის (რევ ნიზის), იგივე მირიანის მამა რევის მეფობის ქრონოლოგიური ჩარჩო და ნაჩვენებია, რომ მისი მოღვაწეობა შესაძლოა IV საუკუნის დასაწყისამდე (დაახლ. 308 წლამდე) გაგრძელებულიყო, რაც საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ წმინდა ნინოს მისიონერული საქმიანობის დასაწყისი სწორედ რევის მეფობის ბოლო ეტაპს უნდა დამთხვეოდა.

და ბოლოს, ნაშრომში ახლებურად არის დასაბუთებული წმინდა ნინოს ქართლში მოღვაწეობის ქრონოლოგია: მისი ქართლში შემოსვლა 303 წელს და გარდაცვალება 338 წელს. ეს თვალსაზრისი გამყარებულია ქართული ნარატიული წყაროების ანალიზითა და სომხურ-ბიზანტიური პარალელების გადამოწმებით, ასევე გლობალური პოლიტიკურ-რელიგიური კონტექსტის გათვალისწინებით.

ქრონოლოგიის დადგენისას ყურადღება გამახვილებულია დიოკლეტიანეს რეპრესიებიდან კონსტანტინეს რელიგიურ რეფორმებამდე არსებულ მდგომარეობაზე.

კვლევის შედეგად მიღებული დასკვნები და შემოთავაზებული ქრონოლოგიური რეკონსტრუქციები შეიძლება გამოყენებულ იქნას სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობაში. წარმოდგენილი მასალა ხელს უწყობს ქართლის გაქრისტიანების პერიოდის ისტორიული მოვლენების უფრო ზუსტ გააზრებას და არსებული ისტორიოგრაფიული პრობლემების გადახედვას.

ნაშრომის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა

ნაშრომის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა მდიდარია: დამუშავებულია საკვლევ პერიოდთან დაკავშირებული ქართული და უცხოური (სომხური, ბერძნულ-რომაული, ირანული, კოპტური) ნარატიული წყაროები. გამოყენებულია აგრეთვე ეპიგრაფიკული და ნუმიზმატიკური მასალა, რომლებიც, ერთი მხრივ, აზუსტებს ქრონოლოგიის საკითხებს, ხოლო მეორე მხრივ, იძლევა ისტორიულ პირთა დინასტიური კუთვნილების დადგენის შესაძლებლობას.

საკითხის ფუნდამენტურად შესწავლის მიზნით დამუშავებულია ქართული და უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურის ფართო სპექტრი, მათ შორის, გათვალისწინებულია უახლეს გამოკვლევათა შედეგები. ნაშრომი ეფუძნება ინტერდისციპლინურ მიდგომას და ითვალისწინებს სხვადასხვა დარგში დაგროვილ ცოდნას, რაც უზრუნველყოფს საკვლევი პერიოდის ისტორიული რეკონსტრუქციის საფუძვლიანობას.

ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა

სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს 151 გვერდს და შედგება შესავლის, სამი თავის, დასკვნისა და გამოყენებული ლიტერატურისაგან. აქედან - პირველი თავი სამ, მეორე ორ, ხოლო მსამე ხუთ ქვეთავს მოიცავს.

1 თავი — სასანიანთა ეპოქის დასაწყისი ქართლის სამეფოში და გაქრისტიანების წინაპირობები

1.1 სასანიანების დამკვიდრება ქართლში

ქვეთავში მრავალმხრივად არის განხილული ქართლის სამეფოში სასანიანთა დინასტიის დამკვიდრების ისტორიული პროცესი, რომელიც დაკავშირებულია ამაზასპის მეფობის დასასრულსა და რევ მართლის გამეფებასთან. კვლევა ეფუძნება როგორც ქართულ ნარატიულ წყაროებს, ისე ეპიგრაფიკულ წყაროებს, განსაკუთრებით ქააბა-ი ზარდოშთის წარწერას, რომლის საშუალებებითაც შესაძლებელი ხდება მოვლენათა უფრო ზუსტი ქრონოლოგიური ჩარჩოს განსაზღვრა. ტექსტში კრიტიკულად არის განხილული „ქართველთა ცხოვრების“ გადმოცემა, რომელში არსებული მეფეთა რიგის გამეორება და ინფორმაციების არასწორ ქრონოლოგიურ ადგილას განთავსება მნიშვნელოვნად ცვლის ქართლის სამეფოში მიმდინარე პროცესების რეალურ სურათს, თუმცა, მოთხრობილი მოვლენების კრიტიკული გაანალიზება და პარალელურ წყაროებთან მათი შეჯერება შესაძლებელს ხდის რეალური სურათის რეკონსტრუქციას. ნაშრომში ნაჩვენებია, რომ ქართლის სამეფო ტახტზე სასანიანთა დამკვიდრება უნდა განვიხილოთ, როგორც იმპერიული პოლიტიკის ნაწილი, რომელიც მიზნად ისახავდა კავკასიის რეგიონზე კონტროლის გამყარებას.

1.2 რევი-ჰორმიზდი

რევ მართლის პიროვნების საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში ერთ-ერთ ყველაზე წინააღმდეგობრივ თემად რჩება, რაც განპირობებულია როგორც მისი წარმომავლობის, ისე მმართველობის ქრონოლოგიის განსხვავებული ინტერპრეტაციებით. ადრეული და თანამედროვე მკვლევრები მის მეფობას სხვადასხვა პერიოდით ათარიღებენ, თუმცა ეპიგრაფიკული და ნარატიული წყაროების კრიტიკული ანალიზი საშუალებას იძლევა, რევი განვიხილოთ როგორც ქართლის პირველი სასანიანი მეფე, ამაზასპის დისწული და ჰორმიზდ-არდაშირის შვილი, იგივე ჰორმიზდი.

რევ-მართლის ჰორმიზდთან გაიგივებისთვის მნიშვნელოვანი არგუმენტი მისი სახელის ეტიმოლოგიაა. „რევ“ უნდა იყოს შემოკლებული ფორმა კომპოზიტისა „რევ ნიზ“, რაც ქართულად „სიცრუის დამამხობელს“ ნიშნავს. მეფის ქართული სახელი - „რევ მართალი“ კი სწორედ ამ კომპოზიტის თარგმანია. სახელის სემანტიკა აშკარად ეხმიანება ზოროასტრიული მოძღვრების ცენტრალურ დუალიზმს და ავესტური Ahura Mazda-ს, იმავე მიწიერი ფორმით Hormizd (Ohrmazd)-ის, ეპითეტს. ამრიგად, „რევ ნიზი“ მეტსახელია ქართლის მეფისა, რომლის რეალური სახელი უნდა ყოფილიყო ჰორმიზდი.

აღსანიშნავია, რომ ბერძნულ-რომაული წყაროები ჰორმიზდს წარმოგვიდგენენ, როგორც აჯანყებულ უფლისწულს, რაც შინაარსობრივად ემთხვევა ქართულ ნარატიულ ტრადიციას, თუმცა „ქართველთა ცხოვრებაში“ ეს ცნობები მირიანის ეპოქაშია გადატანილი რევისა და მირიანის ბიოგრაფიების შერწყმის გამო.

დასავლურ წყაროებში მოხსენიებული ჰორმიზდი სამეცნიერო ლიტერატურეში გაიგივებულია ქუშანშაჰის

მმართველ სასანიან უფლისწულთან, თუმცა, კვლევა ცხადყოფს, რომ ამ გაიგივებას სერიოზული წინააღმდეგობები ახლავს. ტექსტობრივი, გეოგრაფიული და ისტორიული კონტექსტი მიუთითებს, რომ ჰორმიზდი კავკასიისპირეთის სივრცეში მოღვაწე ისტორიული პიროვნებაა. იმავეზე მეტყველებს ზოსიმეს ცნობაც, სადაც ჰორმიზდი სომხეთის მეფესთან ერთად ჩნდება რომის იმპერატორ კონსტანტინე დიდის (306-337) კარზე, რაც, ვფიქრობთ, საეჭვოს ხდის მის ქუშანშაჰის უშუალო მმართველად წარმოდგენას.

ამრიგად, რევ-ჰორმიზდი უნდა განვიხილოთ როგორც აქტიური მონაწილე სასანიანთა დინასტიურ დაპირისპირებებში, რომლის მოღვაწეობა დაკავშირებულია სპარსეთის შიდა კრიზისთან და ქართლის როლის ზრდასთან რეგიონულ პოლიტიკაში.

1.3 ქრისტიანობის წანამძღვრები და მანიქეველობა იბერიის სამეფოში

ქვეთავში განხილულია ქართლში ქრისტიანობის გავრცელების წინაპირობები. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მანიქეიზმის როლს. მანიქეური ტექსტებისა და სხვა წყაროების ანალიზით ნაჩვენებია, რომ ეს მომღვრება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა რეგიონში, განსაკუთრებით ელიტარულ წრეებზე. ნარატიული წყაროები მიუთითებენ, რომ რევ მართალი, მამის, ჰორმიზდ-არდაშირის მსგავსად, თავადაც იყო მანიქეური იდეების გამზიარებელი, რაც აისახა მის მიერ გატარებულ რელიგიურ რეფორმებში. ქვეთავში დასაბუთებულია, რომ მანიქეიზმი აღმოჩნდა გარდამავალი იდეოლოგიური სისტემა, რომელმაც გაამარტივა მონოთეიზმის მიღება და შექმნა შესაბამისი მსოფლმხედველობრივი საფუძველი ქრისტიანობის დასამკვიდრებლად.

II თავი — გეოპოლიტიკური ცვლილებები და სარწმუნოებრივი კურსის ტრანსფორმაცია

2.1 სომხეთისა და ქართლის საკითხი ირან–რომის ურთიერთობებში (III–IV სს.)

ქვეთავში გაანალიზებულია სამხრეთ კავკასიაში არსებული გეოპოლიტიკური ვითარება და ქართლისა და სომხეთის როლი რომისა და სასანური ირანის დაპირისპირების კონტექსტში. განხილულია III–IV საუკუნეების ძირითადი სამხედრო–პოლიტიკური მოვლენები, მათ შორის ნისიბინის ზავი, როგორც რეგიონში ძალთა წონასწორობის გადანაწილების საკვანძო ფაქტორი. ნაჩვენებია, რომ ქართლი იქცა იმპერიული ინტერესების შეჯახების სივრცედ, სადაც პოლიტიკური არჩევანი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული რელიგიურ კუთვნილებასთან. ქვეთავში დასაბუთებულია, რომ სწორედ ამ გეოპოლიტიკურმა დამაბულობამ შექმნა ის პირობები, რომლებშიც ქრისტიანობა იქცა არა მხოლოდ სარწმუნოებრივ, არამედ პოლიტიკურ არჩევანად. შესაბამისად, ქართლის გაქრისტიანება განხილულია როგორც რეგიონული ძალთა წონასწორობის ცვლილების შედეგი.

2.2 რომის სარწმუნოებრივი პოლიტიკა იმპერატორების დიოკლეტიანესა და კონსტანტინეს პერიოდში

ქვეთავში განხილულია რომის იმპერიის რელიგიური პოლიტიკის ევოლუცია რომის იმპერატორ დიოკლეტიანეს (284–305) პერიოდის დევნებიდან კონსტანტინე დიდის (306 – 337) ეპოქის რადიკალურ გარდატეხამდე. გაანალიზებულია „დიდი დევნის“ იდეოლოგიური და

პოლიტიკური საფუძვლები, ასევე ქრისტიანობის
ლეგალიზაციის პროცესი მილანის ედიქტის შემდეგ.
ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ როგორ აისახა ეს
ცვლილებები იმპერიის პერიფერიებზე, მათ შორის სამხრეთ
კავკასიაში. ამგვარად, ქართლში მიმდინარე რელიგიური
პროცესები გააზრებულია ფართო იმპერიული
ცვლილებების ფონზე.

III თავი — ქართლის გაქრისტიანება და ეკლესიის პირველი მესვეურები

3.1 წმინდა ნინოს პიროვნება ქართულ და უცხოურ ნარატიულ წყაროებსა და ტრადიციაში

წმინდა ნინო ქართულ ნარატიულ ტრადიციაში ქართლის
გაქრისტიანების ცენტრალურ ფიგურად არის
წარმოდგენილი, თუმცა ადრეულ პერიოდში ქართველთა
განმანათლებლად წმინდა გრიგოლი მიიჩნეოდა, მართალია,
წმ ნინოს შესახებ არსებული ცნობები ადრეულ პერიოდს
მიეკუთვნება, თუმცა მისი კულტის გაძლიერება ქართულ-
სომხური საეკლესიო განხეთქილების (608 წ.) ხანიდან
იწყება და განსაკუთრებით თვალსაჩინო IX საუკუნიდან
ხდება;

წყაროთა ანალიზი აჩვენებს, რომ წმინდა ნინოს შესახებ
თხრობა მრავალშრიანია და მოიცავს როგორც ადრეულ
ისტორიულ ბირთვს (ბერძნულ-ლათინურ და სომხურ
ტრადიციებში), ისე გვიანდელ ჰაგიოგრაფიულ დანამატებს.
შესაბამისად, მისი მოღვაწეობის რეკონსტრუქცია
შესაძლებელია მხოლოდ სხვადასხვა წყაროს კრიტიკული
შედარების საფუძველზე.

3.2 ქართლის განმანათლებლის სახელი

ქვეთავი ეძღვნება წმინდა ნინოს სახელის ფორმათა და მათი გავრცელების კვლევას სხვადასხვა წყაროს საფუძველზე. ქართლის განმანათლებელი სხვადასხვა წყაროში განსხვავებული სახელით იხსენიება: ბერძნულ-რომაულში „ტყვე ქალად“, სომხურში — „ნუნედ“, ქართულში — „ნინოდ/ნინად“. მისი სახელის წარმოშობის შესახებ მეცნიერებაში არაერთი ვერსიაა გამოთქმული. წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე დასკვნილია, რომ სახელის პირველადი ფორმა უნდა ყოფილიყო „ნუნე/ნუნა/ნონა“, რომელიც ლათინურ ტერმინს უკავშირდება, ხოლო ქართულ ტრადიციაში დროთა განმავლობაში ტრანსფორმირდა ფორმად „ნინო“.

3.3 რიფსიმიანები და წმინდა ნინო

რიფსიმიანების სიუჟეტი წმინდა ნინოს ცხოვრების ერთ-ერთი საკვანძო და სადავო საკითხია, რომლის ირგვლივ ისტორიოგრაფიაში განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს.

წყაროთა კრიტიკული ანალიზი აჩვენებს, რომ რიფსიმიანების ისტორიასთან წმ. ნინოს კავშირის უგულებელყოფა უსაფუძვლოა, ამასთან, სომხეთში წამებულ ქაღწულებთან ნინოს კავშირი არავითარ ქრონოლოგიურ წინააღმდეგობას არ ქმნის.

3.4 წმ. ნინოს ქართლში შემოსვლისა და მოღვაწეობის ქრონოლოგია

წყაროთა შედარებითი და კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება წმ. ნინოს მოღვაწეობის თანმიმდევრული ქრონოლოგიური რეკონსტრუქცია: იგი ქართლში შემოდის 303 წელს და 35-წლიანი მოღვაწეობის შემდეგ, 338 წელს გარდაიცვლება. აღნიშნული დათარიღება ეფუძნება წყაროებში სტაბილურად განმეორებად ცნობებს, განსაკუთრებით წმ. ნინოს გარდაცვალების წლის (338)

სანდოობასა და იმ მითითებას, რომ იგი ქართლში შემოსვლიდან ოცდამეთხუთმეტე წელს აღესრულა. საგულისხმოა, რომ 35-წლიანი ინტერვალი სამ დამოუკიდებელ წყაროში მეორდება და სწორედ ეს რიცხვი უნდა მივიჩნიოთ პირვანდელად, მაშინ როდესაც ხელნაწერთა ნაწილში დამკვიდრებული „მეთხუთმეტე წელი“ მეორეული გადაკეთების შედეგია. სრულიად ლოგიკურია ვივარაუდოთ, რომ გადამწერთა პრაქტიკაში სიტყვათა შემოკლების ან დაზიანების შედეგად ტექსტიდან დაიკარგა „ოცდა“, რის შედეგადაც დარჩა მხოლოდ მეთხუთმეტე.

3.5 ადრეული ქრისტიანობა ქართლის სამეფოში და ზოროასტრიზმის გავლენა მასზე

ნარატიული წყაროების მიხედვით, წმ. ნინოს ქართლში შემოსვლისას უკვე არსებობდა ჩამოყალიბებული პანთეონი (არმაზი, გაცი, გაიმი), რომელთა წინააღმდეგ ბრძოლაც გაქრისტიანების შესახებ თხრობის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს. აღნიშნული ღვთაებების წარმომავლობის შესახებ ისტორიოგრაფიაში განსხვავებული მოსაზრებებია, თუმცა მრავალი მკვლევარი მათ ირანულ-მითრალ რელიგიურ სამყაროს უკავშირებს. აღსანიშნავია, რომ ქართლში ქრისტიანობის დამკვიდრება მოხდა უკვე არსებული რელიგიური გარემოს გათვალისწინებით და არსებული სიმბოლოებისთვის ახალი შინაარსის მინიჭებით. ძველი საკრალური სიმბოლოები (მაგ., ხე) ქრისტიანულ კონტექსტში გარდაიქმნა და ახალი მნიშვნელობა შეიძინა. სპარსული კულტურულ-რელიგიური მემკვიდრეობის კვალი იკვეთება როგორც ტექსტებში, ისე ფოლკლორში, ენასა და მატერიალურ კულტურაში, რაც აჩვენებს, რომ ქართული ქრისტიანობა ჩამოყალიბდა ძველი და ახალი რელიგიური ფილოსოფიის სინთეზის საფუძველზე.

3.6 ქართლის ეკლესიის ჩამოყალიბება და პირველი ეპისკოპოსები

ქართლის ეკლესიის ადრეული მესვეურების ქრონოლოგია ქართულ წარწერებში წინააღმდეგობრივი და არასრულია, თუმცა მათი კრიტიკული ანალიზი და სომხურ წყაროებთან შეჯერება შესაძლებელს ხდის ძირითადი ეტაპების რეკონსტრუქციას. ქართლის ეკლესიის პირველი ეპისკოპოსის, იოანეს დადგინება დაახლოებით 327 წელს უნდა მომხდარიყო. შემდგომ პერიოდში ეპისკოპოსთა მიმდევრობა და მათი ზეობის თარიღები წყაროთა სხვადასხვაობის გამო დაზუსტებას საჭიროებს, თუმცა შესაძლებელია იაკობის, იობის, ელიასა და სხვა მღვდელმთავართა მოღვაწეობის ქრონოლოგიური ჩარჩოების განსაზღვრა.

კვლევამ აჩვენა, რომ ეკლესიის იერარქიის ფორმირება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ქართლის პოლიტიკურ ვითარებასთან. V–VI საუკუნეების მიჯნაზე მიმდინარე პოლიტიკურმა და კონფესიურმა პროცესებმა საბოლოოდ შექმნა საფუძველი ეკლესიის ინსტიტუციური გარდაქმნისთვის — ეპისკოპოსობიდან კათოლიკოსობამდე, რაც VI საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში, პეტრეს კათოლიკოსად დადგინებით დასრულდა.

დასკვნა

წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი ეძღვნება ქართლის სამეფოში III–IV საუკუნეებში მიმდინარე პოლიტიკური, იდეოლოგიური და რელიგიური პროცესების კვლევას. კვლევის საფუძველზე ნაჩვენებია, რომ:

1. სომხეთის მეფე ხოსროსთან დაკავშირებულ სამხედრო-პოლიტიკურ მოვლენებში ქართლის მეფე ასფაგურის მონაწილეობა უნდა გამოირიცხოს. აღნიშნული

დასკვნა ემყარება ზოროასტრის ქაბას წარწერის მონაცემებს, რომლის მიხედვითაც ამაზასპ II 262 წლისთვის ჯერ კიდევ ცოცხალია, მაშინ როდესაც ხოსრო 253 წელს იღუპება. აქედან გამომდინარე, ქრონოლოგიურად შეუძლებელია ასფაგური ყოფილიყო ხოსროს მოკავშირე, რაც ქართულ ნარატიულ ტრადიციაში დაცული ცნობების გადახედვის აუცილებლობას აჩენს. ამავე მონაცემთა ანალიზი გვამღევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ხოსროსთან დაკავშირებულ მოვლენებში ქართლის მხრიდან მონაწილეობდა სწორედ ამაზასპ II. „ქართველთა ცხოვრებაში“ ამაზასპისა და სომხეთის მეფის, ხოსროს შაბურთან ერთობლივი ბრძოლის ქრონიკა ასფაგურთან ჩასმულია არასწორად, ქრონოლოგიის დარღვევით. მიზეზი: ლეონტის ხელთ არსებულ ქრონიკაში ქართლის მეფის სახელი არ ეწერა, რამაც განაპირობა ქრონიკის არასწორი განთავსება.

2. ქართულ ნარატიულ წყაროებში არსებული ქრონოლოგიური წინააღმდეგობები განპირობებულია ამაზასპის შემდგომ მირიანამდე მეფეთა რიგის გაორმაგებით, ერთი და იგივე მოვლენების განსხვავებულ პროცესებად აღქმისა და პირველი სასანიანი მეფეების, რევისა და მისი მემკვიდრის, მირიანის ცხოვრებების ნებით თუ უნებლიედ შერწყმით (კერძოდ „ქართველთა ცხოვრებაში“).

3. ეპიგრაფიკული მონაცემებისა და ნარატიული წყაროების ურთიერთშეჯერებით დასტურდება, რომ ქართლის ტახტზე პირველი სასანიანი მეფე იყო არა მირიანი, არამედ მისი მამა — რევ მართალი, რომელიც არის ამაზასპის დისწული და სომხეთის მეფის ძე. როგორც საყოველთაოდ აღიარებულია, ამაზასპის მეფობის ბოლო პერიოდს სომხეთში ჰორმიზდ-არდაშირის მეფობა დაემთხვა, შესაბამისად, რევ მართალი (რომელიც არის კიდევაც მირიანის მამა) სწორედ სომხეთის ამ სასანიანი მეფის,

ჰორმიზდ-არდაშილის შვილია, თავადაც ჰორმიზდი. სპარსულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებში იგი, ჯერ როგორც ჰორმიზდ-არდაშირის შვილი, ჰორმიზდაკი, შემდეგ კი როგორც დიდი ჰორმიზდი ფიგურირებს. რევისა და ჰორმიზდის გაიგივების საფუძველს მისი სახელი გვაძლევს, რომლის ეტიმოლოგია ცხადყოფს, რომ რევ მართალი არის კომპოზიტ რევ ნიზ-ის (სიცრუის დამამხობლის) ქართული ვერსია. ეს ეპითეტი კი სწორედ ჰორმიზდს, როგორც მიწიერ აპურა-მაზდას მიემართება. ამ იდენტიფიკაციას ამყარებს როგორც ქრონოლოგიური თანხვედრები, ისე ნარატიული და ისტორიოგრაფიული მონაცემების კრიტიკული გაანალიზება.

ჰორმიზდი, გარდა სპარსული ეპიგრაფიკული ძეგლებისა, მოხსენიებულია ბერძნულ-რომაულ ნარატიულ წყაროებში, როგორც აჯანყებული უფლისწული, რომელიც სპარსეთის ტახტისთვის იბრძვის. წყაროებში აღნიშნული პროცესები ზუსტად ემთხვევა „ქართველთა ცხოვრებაში“ გადმოცემულ ისტორიას, რომელიც ქართლის მეფის სპარსეთის ტახტისათვის ბრძოლაზე მოგვითხრობს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს თხრობა „ქართველთა ცხოვრებაში“ მირიანის ეპოქაშია მოთავსებული, მისი შინაარსობრივი ანალიზი ცხადყოფს, რომ საქმე გვაქვს უფრო ადრეული პერიოდის მოვლენებთან და რომ პირველი სასანიანი მეფის — რევის — და მისი ვაჟის, მირიანის ცხოვრებები ერთმანეთშია შერწყმული. ამ შერწყმის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შედეგად უნდა მივიჩნიოთ მირიანის მმართველობის არაბუნებრივად ხანგრძლივი პერიოდი, რაც არაერთ ქართველ მკვლევარს აფიქრებდა და აჩენდა ეჭვს წყაროს სანდოობის მიმართ. რევისა და მირიანის ცხოვრებების გამიჯვნა საშუალებას გვაძლევს აღნიშნული შეუსაბამობა ავხსნათ, რითაც ქრონოლოგიური სურათი უფრო მკაფიო და თანმიმდევრული გახდება.

4. რვე მართალმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართლის პოლიტიკური და იდეოლოგიური კურსის ფორმირებაში. პირველ რიგში, იგი გამზიარებელია მანიქეური სწავლებისა, რომლის გამოც მან ქართლის სამეფოში ჩვილთა მსხვერპლშეწირვა აკრძალა, ამასთან, მისი მმართველობა, ქართული ნარატიული წყაროების მიხედვით, IV საუკუნის დასაწყისამდე გრძელდებოდა, რაც გვაფიქრებინებს, რომ იგი წმინდა ნინოს მისიონერული საქმიანობის საწყისი ეტაპის მომსწრეა. მისი ცხოვრების აღმწერი ქრონიკის ბოლო ნაწილს უნდა მიეკუთვნებოდეს „ქართველთა ცხოვრების“ ფრაზა: მას ჟამსა მოსრულ იყო წმიდა და ნეტარი ნინო. ვფიქრობთ, ამ ფრაზამ გარკვეული როლი იქონია რვეისა და მირიანის ცხოვრებების შერწყმაში. ამდენად, რვეი უნდა განვიხილოთ იმ ფიგურად, რომლის ეპოქაშიც იქმნება ის პოლიტიკური და იდეოლოგიური საფუძველი, რომელმაც შემდგომში ქრისტიანობის მიღება განაპირობა.

5. დასასრულ, შესაძლებელი გახდა წმინდა ნინოს მოღვაწეობის ქრონოლოგიური ჩარჩოს დაზუსტებაც. სხვადასხვა ნარატიული ტრადიციის ურთიერთშედარება და მათი გლობალურ პოლიტიკურ კონტექსტთან შეჯერება იძლევა საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ნინოს ქართლში შემოსვლა უნდა დათარიღდეს 303 წლით, ხოლო მისი გარდაცვალება — 338 წლით.

დისერტაციის თემაზე გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომების სია:

1. *ქართლის ეპისკოპოსთა ზეობის თარიღისათვის
იოანედან პეტრე კათოლიკოსამდე. საქართველოს
ეროვნული არქივის მიერ ორგანიზებული
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის:
არქივთმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა -*

ტენდენციები და გამოწვევები IV- მასალები. 2020.
გვ. 181-186, თბილისი,;

2. *ირანული რელიგიების გავლენა ქართულ კულტურაზე*. შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ ორგანიზებული კონფერენციის შავიზღვისპირეთი ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე I - მასალები. 2023 გვ. 432-442.
ბათუმი;

University of Georgia

School of Arts and Humanities

Doctoral prpgram in History

Manuscript Copyright Protected

Ketevan Kimeridze

**The Kings of Kartli Rev and Mirian, and
the Establishment of Christianity in the
Kingdom of Kartli**

*of the dissertation submitted in Partial Fulfillment of the
Requirements for the Academic Degree of Doctor of
History*

Dissertation Herald

(Qualification code: 1004 – History)

Tbilisi,

2026

The doctoral research was conducted within the Department of History at the School of Arts and Humanities of the University of Georgia.

Chairperson of the Dissertation Board: Professor Tamar Koridze, Doctor of Historical Sciences;

Academic Supervisor: Professor Manana Sanadze, Doctor of Historical Sciences;

Board member: Professor Bejan Khorava, Doctor of Historical Sciences;

External Reviewer: Professor Mariam Chkhartishvili, Doctor of Historical Sciences

External Reviewer: Professor Teimuraz Jojua, Doctor of Historical Sciences

Internal Reviewer: Professor Goneli Arakhamia, Doctor of Historical Sciences

The defense of the dissertation will be held on June 25, 2026. Venue: Room No. 519, Building IV, The University of Georgia, 77a M. Kostava Street, Tbilisi, Georgia.

The complete text of the dissertation is available at the Library of the University of Georgia and on the University's official website: www.ug.edu.ge

The dissertation was sent on

Secretary of the Dissertation Board

Doctoral Studies Manager of the University of Georgia
Natia Manjikashvili

Dissertation Overview

Relevance of the Research Topic

The process of establishing Christianity in the Kingdom of Kartli is one of the most important issues in the history of Georgia. This event transformed not only the religious environment, but affected the foreign policy and determined the cultural-civilizational choice.

The relevance of the subject is determined by the fact that, despite a long research tradition, a number of fundamental questions surrounding the period of the Christianization of Kartli remain controversial to this day. The issue of the dynastic belonging of Mirian and Rev is especially noteworthy: the *Chronicle of the Conversion of Kartli* identifies Rev (Lev) as Mirian's father, while the *Georgian Chronicles* presents Mirian as the first Sasanian prince and names the Persian Shah Ardashir as his father — a discrepancy that has generated markedly divergent interpretations among scholars.

The relevance of the research is further underscored by the multiplicity of perspectives regarding the religious processes taking place in the Kingdom of Kartli throughout the 3rd-5th centuries. Although the study of the Christianization of the Kingdom of Kartli and individual questions of the history of the early (4th-5th centuries) Georgian Church, including interest in the Christianization of Kartli, dates back to the Middle Ages, intensive, source-based research commenced in the 19th century. Since that time, various dimensions of the history of the Georgian Church of this period have been examined by a number of Georgian and foreign scholars; however, the extant studies have not yet adequately reflected the early period of Georgian

Christianity, and a number of fundamental questions remain unresolved.

The sequence and chronology of both Nino's activities in the Kingdom of Kartli and the bishops of the 4th–5th centuries remain heavily disputed, since narrative sources frequently offer conflicting and mutually exclusive accounts. Quite often, scholars show bias by attaching greater importance to certain details of a narrative source while neglecting others; or, they sometimes attempt to reconstruct the chronology of events without an argument. This has produced a wide range of proposed dates for the conversion of Mirian, the missionary activities of Saint Nino, and the succession of the early leaders of the Church of Kartli.

At the current stage, the issue of the Christianization of Kartli is actively addressed by both Georgian and foreign scholars, including Iranologists, Armenologists, and specialists in Caucasian history. Among them, we should particularly mention scholars who attempt to harmonize narrative texts with epigraphic, archaeological, and numismatic materials, and thus place the history of Kartli in the broader context of the world in Late Antiquity. Against the background of these studies, there arises the need to construct a unified picture — one that synthesizes findings from various fields and illustrates the process of the Christianization of Kartli not in a fragmentary, but in an integrated context.

Thus, the relevance of the subject is determined both by the need to resolve existing historiographical problems and by the need for a novel, synthetic, source-based interpretation of the Christianization of Kartli.

Research Aims and Objectives

The primary aim of this dissertation is to provide a comprehensive analysis of the preconditions, dissemination, and institutionalization of Christianity within the Kingdom of Kartli through the lens of both political and ideological-religious history, in the context in which Kartli, during the 3rd–5th centuries, found itself at the center of confrontations involving various nomadic tribes from the north and Rome and Sasanian Iran from the south.

The research aims to establish the chronology, dynamics, and religious-political content of the Christianization of Kartli through a critical reading of narrative, epigraphic, material, and historiographic sources. Special attention is paid to the ideological predisposition of the royal elite, where the spread of Manichaeism is evaluated as an important precursor.

One of the aims of the work is to establish the reign of Rev the Righteous (Mirian's father) and investigate his role in the religious-political processes of Kartli. The research further seeks to reconstruct the timeline of St. Nino's missionary activities through on a critical comparison of Georgian and foreign sources.

The research also aims to trace the process of the formation of the early church hierarchy of Kartli. Ultimately, the work seeks to develop a new interpretative model of the process of the Christianization of Kartli, situating the above-mentioned events within the broader political, cultural, and ideological context.

Research Methodology

The methodology of the dissertation relies on comparative-analytical and interdisciplinary approaches. The research draws on a wide range of sources: Georgian narrative chronicles, Armenian and Greco-Roman texts, and epigraphic, archaeological, and numismatic data. Each source is analyzed

according to current principles of historical research, with attention to textual correspondences and differences.

The work further employs the method of historiographic-critical review, by which Georgian and foreign studies — classical and modern alike — are evaluated with respect to the validity of the argumentation and the accuracy of the interpretation of sources. The study examines the contributions of such scholars as M. Brosset, Iv. Javakhishvili, N. Lomouri, C. Toumanoff, G. Melikishvili, M. Chkhartishvili, M. Sanadze, V. Goiladze, and others, alongside those of foreign authors whose research addresses, from multiple angles, both the chronology of the kings of Kartli and the profound religious transformation that Georgian society underwent at the juncture of Late Antiquity and the Early Middle Ages. Through this approach, the work offers a new, synthetic vision that draws together the findings yielded at both source-studies and interpretative levels, and presents the Christianization of Kartli as a local manifestation of a sweeping political and ideological transformation.

Scientific Novelty and Practical Significance

First, the research offers additional arguments regarding the identification of the King of Kartli Rev the Righteous and Mirian's father Rev, further reinforcing the stance previously articulated by M. Sanadze. The study also presents supplementary arguments regarding the identification of Mirian's father Rev with the Sasanian prince Hormizd. These findings naturally connect the genealogy of the royal dynasty of Kartli with the Sasanian royal house, establishing a foundation for a more precise chronological reconstruction, achieved by synchronizing the evidence of the Kaaba-ye Zartosht inscription, the Paikuli inscription, and the Georgian narrative tradition. The same approach offers a new perspective on a number of inconsistencies

in Leonti Mroveli's text concerning Mirian's Iranian origin — discrepancies that were previously either ignored or dismissed as mere textual errors.

The dissertation also clarifies the chronological framework of the reign of Rev the Righteous (Rev-Niz), identified as Mirian's father Rev, and demonstrates that his activities may have extended into the early 4th century (approx. 308), which provides grounds for suggesting that the initial phase of Saint Nino's missionary activities coincided with the final years of Rev's reign.

Finally, the study offers a new substantiation for the chronology of Saint Nino's activities in Kartli. It dates Saint Nino's entry into Kartli to 303 and her death to 338. This version is supported by an analysis of Georgian narrative sources, Armenian-Byzantine parallels, and consideration of the broader political and religious context. In establishing this chronology, attention is focused on the period from Diocletian's persecutions to the religious reforms of Constantine the Great.

The conclusions reached in this study, as well as the proposed chronological reconstructions, may be used for further research in the field. The presented material makes a contribution to a more accurate understanding of the historical events that took place during the Christianization of Kartli and the revision of existing historiographical problems. The methodology of critical source analysis and the chronological framework developed here will prove useful to scholars working on the ancient history and early medieval period of Georgia. The findings may be incorporated into university curricula, particularly into components on the history of Georgia, the history of the spread of Christianity, and the political history of the Caucasus. The interpretations proposed in this dissertation enhance the current understanding of cause-and-effect relationships among historical

events and support the systemic analysis of complex historical processes. The principal provisions of the study may further be applied to the commentary of historical sources, textual studies, and the research and popularization of cultural heritage.

Source Base of the Study

The source base of the work is rich: Georgian and foreign — specifically, Armenian, Greco-Roman, Iranian, and Coptic — narrative sources pertaining to the period under review have been analyzed. Epigraphic and numismatic materials have also been used. These materials clarify the issues of chronology and allow for the verification of the dynastic lineages of historical figures. The epigraphic monument evidence reveals clear parallels with the Georgian narrative tradition, lending important support to the argumentation of a number of issues.

For the comprehensive study of the issue, a wide range of Georgian and foreign scholarly literature — including the findings of the most recent research — has been consulted. The work draws on an interdisciplinary approach and incorporates knowledge accumulated in various fields, which ensures the thoroughness of the historical reconstruction of the research period.

Scope and Structural Framework of the Dissertation

The dissertation comprises 150 pages and is organized into an introduction, three chapters, a conclusion, and a bibliography. There are three subchapters in Chapter I, two subchapters in Chapter II, and five subchapters in Chapter III.

Chapter I — The Onset of the Sasanian Era in the Kingdom of Kartli and Preconditions for Christianization

1.1 The Establishment of Sasanian Rule in Kartli

This subchapter offers a multilateral analysis of the establishment of the Sasanian dynasty in the Kingdom of Kartli. The process is associated with the final years of Amazasp's reign and the enthronement of Rev the Righteous. The research is based on both Georgian narrative and epigraphic sources, especially the Kaaba-ye Zartosht inscription, which helps to define the chronological framework of events more precisely. The subchapter offers a critical analysis of the narrative of the *Georgian Chronicles* in which the duplication of the list of kings and the chronologically incorrect placement of information significantly changes the actual picture of processes developing in the Kingdom of Kartli. However, a critical review of the described events and their comparison to parallel sources allow us to reconstruct the actual picture. The study shows that the establishment of Sasanians on the royal throne of Kartli must be viewed as part of the imperial policy aimed at strengthening control over the Caucasus region. This process affected the political course of the kingdom of Kartli to a considerable extent and created preconditions for the subsequent ideological and religious transformation of the country.

1.2 Rev-Hormizd

An important argument for identifying Rev the Righteous with Hormizd rests on the etymology of his name. "Rev" is likely a shortened form of the composite "Rev-Niz", which translates as "the Destroyer of Falsehood." The king's Georgian epithet — *Rev*

Martali (Rev the Righteous) — serves as a literal translation of this title. This semantics of the name clearly mirrors the core dualism of Zoroastrian doctrine, echoing an epithet of the Avestan Ahura Mazda, manifested on earth as Hormizd (Ohrmazd). Thus, "Rev-Niz" appears to have been a nickname used in Kartli for a monarch whose official historical name was likely Hormizd.

Greco-Roman sources present Hormizd as a rebellious prince, which coincides in content with the Georgian narrative tradition, although in the *Georgian Chronicles* this account has been transferred to the era of Mirian due to the conflation of the biographies of Rev and Mirian.

The Hormizd mentioned in Western sources is identified in scholarly literature with the Sasanian prince governing Kushanshahr. However, research shows that this identification runs into irreconcilable contradictions. Textual, geographical, and historical contexts point to Hormizd as a historical figure operating in the Caucasian space. The same is suggested by the account of Zosimus, in which Hormizd appears alongside the king of Armenia at the imperial court of Constantine the Great (306-337) — a circumstance that, in our view, undermines the hypothesis of his direct rulership over Kushanshahr.

Rev-Hormizd is thus to be understood as an active participant in Sasanian dynastic rivalries, whose career was bound up with the internal crisis of Persia and the growing role of Kartli in regional politics. A critical reading of narrative sources, juxtaposed with epigraphic data, makes it possible to reconstruct the historical figure of Rev and resolve the existing chronological discrepancies.

1.3 Preconditions for Christianization and Manichaeism in the Kingdom of Iberia

The subchapter examines preconditions for the spread of Christianity in Kartli. Special attention is paid to the role played by Manichaeism. The analysis of Manichaean texts and related sources indicates that this doctrine exerted considerable influence in the region, particularly among elite circles. Narrative sources reveal that Rev the Righteous, like his father Hormizd-Ardashir, was himself an adherent of Manichaeism, a commitment reflected in the religious reforms he undertook. The subchapter establishes that Manichaeism proved to be a transitional ideological system that eased the acceptance of monotheism and prepared the necessary worldview foundation for the establishment of Christianity.

Chapter II — Geopolitical Shifts and the Transformation of the Religious Trajectory

2.1 The Question of Armenia and Kartli in Irano-Roman Relations (3rd–4th Centuries)

The subchapter analyzes the geopolitical situation in the South Caucasus and the role of Kartli and Armenia in the context of the confrontation between Rome and Sasanian Iran. The principal military-political events of the 3rd–4th centuries are discussed, among them the Peace of Nisibis as a key factor in reshaping the balance of power in the region. It is shown that Kartli served as an arena for the clash of imperial interests, where political allegiance was closely intertwined with religious affiliation. The subchapter contends that it was precisely this geopolitical tension that created the conditions under which Christianity became not only a religious but also a political choice. The Christianization of Kartli is accordingly considered to be the outcome of a shift in the regional balance of powers.

2.2 The Religious Policy of Rome under Emperors Diocletian and Constantine

The subchapter offers an analysis of the evolution of the religious policy of the Roman Empire starting from persecutions during the reign of Emperor Diocletian (284–305) to the radical transformation that happened under Constantine the Great (306–337). This part of the dissertation also examines the ideological and political foundations of the Diocletianic Persecution as well as the process of the legalization of Christianity following the Edict of Milan. Attention is given to the way the changes affected the peripheries of the empire, including the South Caucasus. In this way, religious processes underway in Kartli are interpreted against the background of broader imperial transformations.

Chapter III — The Christianization of Kartli and the First Leaders of the Church

3.1 The Figure of St. Nino in Georgian and Foreign Narrative Sources and Traditions

Georgian narrative tradition regards Saint Nino as the central figure in the conversion of Kartli to Christianity. However, this significance developed gradually. Earlier, Saint Gregory who considered to be the enlightener of Georgians. Although information about Saint Nino survives from this early period, the consolidation of her cult begins from the time of the Georgian-Armenian ecclesiastical schism of 608 and becomes especially noticeable from the 9th century onward. This is associated with the autocephaly of the Georgian Church and the emergence of national identity.

The analysis of the sources shows that the story of Saint Nino is multi-layered. It comprises an early historical core (in Greco-

Latin and Armenian traditions) and later hagiographic additions. Accordingly, the reconstruction of her activities is only possible through the critical comparison of various sources.

3.2 The Name of the Enlightener of Kartli

The subchapter deals with the variants of Saint Nino's name and their spread according to various sources. Sources use different names to refer to the enlightener of Kartli. In Greco-Roman sources, she is referred to as the "*captive woman*"; in Armenian sources, she appears as *Nune*, while in Georgian texts she is mentioned as *Nino* or *Nina*. Different versions of the etymology of her name have been expressed by scholars (Latin *Nonna*, Cappadocian names, pagan onomastics, eastern deities). There is also a hypothesis of her identification with the *Theognosta* of Coptic sources, which is rejected on chronological grounds. On the basis of the available source material and the relevant scholarly literature, this study concludes that the original form of the name was likely *Nunne*, *Nunna*, or *Nonna* — derived from the Latin term — which subsequently underwent transformation in the Georgian environment, eventually yielding the form *Nino*.

3.3 The Hripsimeans and St. Nino

The episode of the Hripsimeans is one of the key and highly debated questions in the study of Saint Nino's life. There are different stances surrounding the issue in historiography: some scholars regard the episode as a later hagiographic interpolation, while others treat it as a historical event traceable to the early 4th century.

A critical analysis of sources shows that dismissing the connection between Saint Nino and the story of the Hripsimeans is unwarranted.

3.4 The Chronology of St. Nino's Arrival and Activities in Kartli

Based on a comparative and critical analysis of the available sources, a consistent chronological reconstruction of St. Nino's missionary activities becomes possible: she enters Kartli in 303 and, following thirty-five years of missionary activities, passes away in 338. This dating rests on chronological data consistently repeated across sources — above all, the well-attested year of St. Nino's death (338) and the indication that her demise occurred in the thirty-fifth year after her arrival in Kartli. It is noteworthy that this thirty-five-year interval appears in three independent sources and should be regarded as the original number, whereas the “fifteenth year” found in a part of manuscripts is the product of secondary scribal alteration. It is absolutely logical to assume that, in the process of rewriting, more specifically in the course of word abbreviation or owing to textual corruption, the scribes omitted “twenty” from the text and left only “fifteen”. The possibility of a scribe making such a mistake is quite high given the vigesimal structure of the Georgian language, where the number 35 is rendered as *otsda-tkhutmeti* (literally, “twenty and fifteen”).

3.5 Early Christianity in the Kingdom of Kartli and the Influence of Zoroastrianism

According to narrative sources, an established pantheon — comprising Armaz, Gatsi, and Gaim — was already in place when Saint Nino entered Kartli, and the struggle against these deities constitutes an important part of the narrative on Christianization. Scholars have different opinions on the origin of these deities, although many of them associate the deities with the Iranian-Mithraic religious world. Notably, the establishment of Christianity in Kartli accommodated the pre-existing religious

environment by attaching new meaning to existing symbols. Ancient sacred symbols, such as the tree, were transformed within the Christian context to acquire new meaning. Traces of Persian cultural and religious heritage remain evident in texts, folklore, language, and material culture alike, suggesting that Georgian Christianity was formed through a synthesis of old and new religious philosophies.

3.6 The Formation of the Church of Kartli and Its First Bishops

The chronology of the early leaders of the Church of Kartli, as presented in Georgian narrative sources, is contradictory and incomplete, although critical analysis and comparison with Armenian sources allow for a reconstruction of its main phases. The first bishop of the Church of Kartli, John, must have been consecrated around 327. The succession of the following bishops and their dates in office need further clarification due to the diversity of sources. However, it is quite possible to determine the chronological framework of the activities of Jacob, Job, Elijah, and other priests.

The study shows that the formation of the church hierarchy was closely related to the political situation in Kartli. The political and confessional processes taking place at the turn of the 5th–6th centuries ultimately created the basis for the institutional transformation of the church — from an episcopacy to a catholicosate, which culminated in the appointment of Peter as catholicos in the early 520s.

Conclusion

The dissertation is devoted to the study of the political, ideological, and religious dynamics in the Kingdom of Kartli during the 3rd and 4th centuries. The research establishes that:

1. The engagement of the king of Kartli Aspacures in the military-political events related to the Armenian king Khosrov must be excluded. This conclusion is based on the epigraphic data of the Kaaba-ye Zartosht inscription, which confirms that in 262 Amazasp II was still alive, whereas Khosrov died in 253. Consequently, it is chronologically impossible for Aspacures to have been an ally of Khosrov — a discrepancy that requires the revision of evidence preserved in the Georgian narrative tradition. A critical analysis of the same data suggests that it was, in fact, Amazasp II who engaged in the events associated with Khosrov on the side of Kartli. In the *Georgian Chronicles*, the account detailing the joint military battle of Amazasp and the Armenian king Khosrov against Shapur was erroneously inserted in the narrative related to Aspacures, violating the chronology. This mistake stems from the fact that the chronicle available to Leonti did not preserve the name of the king of Kartli, resulting in the misplacement of the episode.

2. The chronological discrepancies in the Georgian narrative sources are rooted in the duplication of the list of kings from Amazasp to Mirian, the perception of the same events as different processes, and the conflation — intentional or unintentional — of the lives of the first Sasanian kings, Rev, and his successor, Mirian, particularly in the *Georgian Chronicles*.

3. The juxtaposition of epigraphic data and narrative sources shows that the first Sasanian king on the throne of Kartli was not Mirian, but rather his father, Rev the Righteous, who was the nephew (sister's son) of Amazasp and the son of the king of Armenia. There is broad scholarly agreement that the last years of Amazasp's rule overlapped with the reign of Hormizd-Ardashir in Armenia. Thus, Rev the Righteous (Mirian's father) is the son of the Sasanian king of Armenia, Hormizd-Ardashir, and is therefore a Hormizd himself. In Persian epigraphic monuments,

he first appears as the son of Hormizd-Ardashir, under the diminutive name Hormizdak, and is later referred to as Hormizd the Great. The basis for identifying Rev and Hormizd lies in the name, the etymology of which indicates that Rev the Righteous is the localized Georgian rendering of the composite *Rev-Niz* (“the Destroyer of Falsehood”). The epithet belonged to Hormizd as the earthly manifestation of Ahura Mazda. This version is supported by cases of chronological correspondence and the critical analysis of narrative and historiographical data.

Apart from Persian epigraphic monuments, Hormizd is mentioned in Greco-Roman narrative sources as a rebelling prince fighting to ascend the Persian throne. The processes described in the sources exactly coincide with the story of the *Georgian Chronicles* which narrates the struggle of the king of Kartli for the Persian throne. In spite of the fact that in the *Georgian Chronicles* this story is placed in the epoch of Mirian, content analysis reveals that we are actually dealing with events of an earlier period and that the lives of the first Sasanian king, Rev, and his son, Mirian, are conflated. One of the important consequences of this merging is the unusually long period of Mirian’s reign, which has consistently perplexed Georgian scholars and cast doubt on the reliability of this source. Separating the lives of Rev and Mirian allows us to explain this discrepancy, which will make the chronological picture clearer and more consistent.

4. Rev the Righteous played a substantial role in orienting the political and ideological trajectory of Kartli. First of all, he was an adherent of Manichaean doctrines, an ideological leaning that prompted him to prohibit infant sacrifice in the Kingdom of Kartli. At the same time, according to Georgian narrative sources, his reign lasted until the beginning of the 4th century, supporting the assumption that he was a contemporary witness to the initial

phase of Saint Nino's missionary activities. The following phrase from the *Georgian Chronicles* should belong to the final part of the chronicle describing his life: "At that time, the holy and blessed Nino arrived." We believe that this phrase contributed to the conflation of the lives of Rev and Mirian. Thus, Rev must be recognized as the historical figure in whose reign the political and ideological groundwork for the later adoption of Christianity was laid.

5. Ultimately, it became possible to specify the chronological framework of Saint Nino's missionary activities. The juxtaposition of different narrative traditions and their alignment with the global political context suggest that Nino's entry into Kartli should be dated to 303, and her death to 338. This chronology fits well both with the religious persecutions of Diocletian and with the changed reality in the era of Constantine.

List of Publications Relevant to the Dissertation

1. *For the date of the accention of the bishops of Kartli from John to Peter the Catholicos*. Proceedings of the International Scientific Conference: Archival Studies, Source Studies – Trends and Challenges IV, organized by the National Archives of Georgia, Tbilisi, 2020, pp. 181–186.
2. *The Influence of Iranian Religions on Georgian Worship*. Proceedings of the Conference: The Black Sea Region at the Crossroads of Civilizations I, organized by Shota Rustaveli Batumi State University, Batumi, 2023, pp. 432–442.